

különbözteszhető, gépi cédulákat emelte ki a könyvtár valamennyi részlegéből verbuválódott alkalmi csoport, amivel a katalógus terjedelmét 40%-kal lehetett csökkenteni. A következő lépés az olvasók által alig használt szakkatalógus felszámolása volt, amelyből csak néhány humán részt tartottak meg a szaktájékoztatók számára. Felmerült az a kérdés is, hogy érdemes-e az alig használt dokumentumok rekordjainak konverziójával foglalkozni, és több területen állományértékelést és -ellenőrzést végeztek és végeznek a továbbiakban is.

A konverzió több lépésben történt. Először az ISBN-számokat vetették össze a BNB on CD-ROM 1969–1984 közötti anyagával, ami – szakterületenként változó arányban – az állomány 18%-ának konverzióját tette lehetővé. A következő menetben a BNB 1950–1970 közötti anyagából válogatták le a tételeket szerző és cím szerint, ami 14%-os eredményhez vezetett. A harmadik lehetőség a CDMARC (1969–1984) felhasználása, aminek a felénél tartanak, és kb. 10%-os eredményt hoz. Az 1990-es könyvállományt alapul véve, és feltételezve, hogy a konverzió eredményessége nagyjából azonos marad, arra számítanak, hogy a két CD-ROM-forrás felhasználása után a konvertálható 217 765 rekordból 129 864 a CD-ROM-ok alapján elkészül, és 87 901 bevitelére lesz szükség. A cikk írása idején, 1994 júliusában, a katalógus 27,84%-a várt konvertálásra, és abból a becslések szerint 24,67% bevitelére lesz majd szükség.

A retrospektív konverzió költségeit nehéz felmérni, különösen akkor, ha – mint a Lancaster University könyvtára esetében – a konverzió a mindennapi munkafeladatok része, és a vele járó dologi kiadások (pl. CD-előfizetés, számítógéphasználat stb.) sem különíthetők el. A munkaerő-ráfordítást – a két külön feladatra szerződött asszisztentst, és a mindennapi feladatok közé be-

sorolt munkaidőt is összevetve – kiszámították a konverziós program három-három és fél évére, ami összesen 116 000 fontra rúg, míg az elkülöníthető számítógépes hardver- és szoftverigény, illetve a CD-k előfizetése összesen kb. 10 000 fontot tesz ki.

Az adatbázisok minőségéről számos tapasztalatot gyűjtöttek a BNB on CD-ROM hároméves használata nyomán. Az első, hogy a könyvtárosok szívesebben használják a CD-ROM-ot, mint a mikrofilm vagy cédulakatalógust. A BNB CD-ROM-ot időrendi tagolása és a használatból szerzett más észrevételek nyomán történt javítása alkalmasabbá teszi a keresésre, mint a hét lemezen található CDMARC-ot. Ez utóbbi gyakorlata azonban jobban megfelel a Lancaster University könyvtárának, ha a speciális karaktereket a diakritikus jelek nélkül veszi fel.

A katalógushasználatot csak 1990-ben mérték fel, amikor a viszonylag új OPAC-ot használták az esetek 81%-ában, a cédulakatalógust pedig 19%-ban. Azóta a hagyományos katalógust lezárták, és csak az 1984 előtti anyagot tartalmazza, használata elenyésző a 41 nyilvános terminálon erőteljesen használt OPAC-kal szemben.

1990 és 1994 között a könyvtár állományának gépi feldolgozása 30%-ról 72%-ra emelkedett. A CD-ROM-forrásokat lassan kiaknázzák, és a retrospektív konverzió önálló bevitelt igénylő szakaszhoz érkeznek. A CD-ROM-on alapuló konverzió több előnnyel járt: részben a leghasználtabb szakterületek kerültek előtérbe a konverzió során, részben olyan tapasztalatokat szereztek a gépi feldolgozásban, amelyek reményt adnak a több mint 87 ezer tétel kézi bevitelének sikerére.

/HARRISON, K.–SUMMERS, D.: Retrospective catalogue conversion at Lancaster University Library. = Program, 29. köt. 2. sz. 1995. p. 107–122.

(Orbán Éva)

Automatizált feldolgozás és retrospektív konverzió a spanyol egyetemi könyvtárakban

A spanyolországi egyetemi könyvtárak igyekeznek lépést tartani a gépesítés nemzetközi trendjeivel. Ezt segítette az is, hogy az egyetemeken automatizált vezetési-adminisztrációs rendszereket vezettek be. Európai viszonylatban a spanyol könyvtárak a középmezőnyben helyezkednek el, lemaradva Nagy-Britanniától, Németországtól vagy Franciaországtól. Egy 1993-as felmérés szerint a 40 spanyolországi egyetemi könyvtár közül 35-ben (87,5%) működik valamilyen számítógépes rendszer, és 23-ban van nyilvános használói katalógus (OPAC).

1993-ban felmérést készítettek az egyetemi könyvtárakban folyó automatizálásról és retrospektív katalóguskonverzióról. A negyven könyvtárból 34 válaszolt, és ezek közül ötben nem kezdődött meg az automatizálás, vagyis az adatok többsége 29 könyvtárra vonatkozik. Sajnos néhány fontos területen (költségelemzés, az automatizált katalógusok használatának vizsgálata) a könyvtárak nem tudtak kielégítő adatokat szolgáltatni.

Az automatizált feldolgozás minden esetben kiterjed a monográfiákra, bár a teljes könyváll-

mánynak csak 14,4%-a található gépi katalógusban. Az időszaki kiadványok feldolgozása sokszor kimarad a gépesítésből, az utóljára megoldandó feladatok közé szorul vissza, annak ellenére, hogy a legtöbb integrált könyvtári rendszerben van időszaki kiadványokat kezelő modul.

Az automatizálás standardizálással jár. A spanyol egyetemi könyvtárak természetesen az ISBD (az AACRR, illetve a *Reglas de Catalogación Españolas*) alapján dolgoznak, és egyre nagyobb az igény a besorolási adatok szabványos jegyzékei iránt is. Több, egyaránt MARC-alapú bibliográfiai csereformátumot alkalmaznak: a DMARC-ot (a DOBIS-LIBIS rendszerrel), a CATMARC-ot (Katalóniában), az IBERMARC-ot és a LIBERTAS UKMARC formátumot. A könyvtárak 65%-a rendelkezik a különböző MARC formátumokat konvertáló programmal, és 44%-uk használja ezt a rekordok exportálásához.

Annál gazdaságosabb a feldolgozás, minél kevesebb dokumentumot kell a könyvtárnak feldolgoznia. Ennek ellenére a spanyol egyetemi könyvtárakban meglehetősen nagy a legköltségsébb eredeti feldolgozás aránya. Kedvező jelek is tapasztalhatók azonban, amelyek a központi adatbázisok felhasználására, illetve a központi katalógusok létrehozására mutatnak. Ilyen hét egyetemi könyvtár együttműködése, amelyek hálózatban közös katalógust építenek, vagy a LIBERTAS, ahol ugyan nincs központi katalógus, de rendszerük révén használhatják egymás nyilvántartásait. Több CD-ROM katalógust is használnak a spanyol egyetemi könyvtárak: azt, amelyet a REBIUN (az egyetemi könyvtári hálózat) állít elő, illetve a *Bibliografía española* CD-ROM-változatát. Néhány könyvtár az OCLC-től vagy a BiblioFile-ből nyer rekordokat, amelyeket azonban módosítani kell.

A költségekre és a munkaidő-felhasználásra vonatkozóan nem lehetett pontos adatokat szerezni a könyvtáraktól. Annyi bizonyos azonban, hogy a legtöbb könyvtárban a meglévő munkaerőt használták fel a konverzióra, a feldolgozók többsége segédkönyvtárosi szinthez tartozott, éves keresetük pedig 2 366 000–2 800 000 pezeta között mozgott, és nagy eltérés mutatkozott az évente feldolgozott tételek számában.

A kérdőív utolsó része az automatizált katalógusok használatát kívánta felderíteni. A 23 nyilvános katalógussal rendelkező könyvtár közül csak 16 válaszolt. A legtöbb terminál (86) a barcelonai egyetemen található, míg a zaragozai egyetemen egyetlenegy. A használók az esetek többségében segítség nélkül tudnak keresni az OPAC-ban. A legtöbb egyetemen úgy vélik, a használók nagyra értékelik az automatizált katalógust. Jellemző azonban, hogy inkább az OPAC technikai oldala érdekli a feldolgozókat, és arról jóformán nincs adatuk, hogy vajon a katalógusok kielégítik-e a

használók igényeit. A könyvtárak általában megtartják a cédulakatalógust a még nem automatizáltan feldolgozott állományrészeire.

A retrospektív konverzió célja a manuális katalógus integrálása a gépi katalógusba. Az egyetemi könyvtárak közül mindössze kettőben fejeződött be ez a munka. (Két új alapítású egyetemen erre jóformán nem volt szükség.) 15 könyvtárban folyamatban van a retrospektív konverzió, 10-ben pedig még el sem kezdődött. Mivel a konverzió igen költséges és munkaigényes feladat, amelyre nehéz a forrásokat megszerezni, lassan halad. Említésre méltó öt andalúziai könyvtár összefogása a közös retrokonverzióra.

Az egyetemi könyvtáraknak csak 23,5%-a mérte fel a konvertálandó katalógusokat. A konverziót már elkezdettek 87%-a – az Európa Tanács ajánlásainak megfelelően – a teljes könyvtár állomány gépi feldolgozása mellett döntött.

A tetemes költségek és munkaigény miatt a konverzió több szakaszban valósítható meg. Egyes könyvtárak a használatba vett könyvek, mások bizonyos állományrészek (pl. kari könyvtár, kézikönyvtár stb.) feldolgozásának adnak prioritást. A visszamenőleges feldolgozás alapjául leggyakrabban a raktári katalógus, illetve a nyilvános katalógus szolgál.

A spanyol egyetemi könyvtárak általában együtt használják a retrospektív konverzió különböző módszereit: a házi adatbevitelt, a más adatbázisokból való letöltést, és a külső szolgáltatók igénybevitelét. A leggyakoribb a házi adatbevitel, amelyet vagy a könyvtár saját személyzete, vagy az e feladatra szerződött munkatársak végeznek. A legtöbb rekord azonban a kimondottan a retrospektív konverzióra szakosodott vendoroktól származik. Sajnos a vizsgálat során a konvertált rekordok több mint egyötödéről nem derült ki, milyen módszerrel készült, mert a könyvtárak nem vezetnek pontos nyilvántartást a konverzió menetéről, vagy nem dolgozták meg fel erre vonatkozó adataikat.

A meglévő adatok alapján megkísérelték rangsorolni az egyes módszereket. A külső szolgáltatók (vendorok) igénybevétele az egyik legnépszerűbb módszer, a konvertált rekordok 58,8%-a ebből származik. Előnye, hogy nem igényel a könyvtártól munkát, gyors, és előre megszabott ára van. A könyvtárakra csak az ellenőrzés (főként a besorolási adatok és az osztályozási jelzetek ellenőrzésének) feladata hárult. A könyvtárak 8,35%-a vett igénybe online adatbázisokat. Ezekből származik a rekordok 10,4%-a. A használt CD-ROM adatbázisok közül az OCLC, a BiblioFile és a Bibliografía española a legnépszerűbbek, de csak a rekordok töredéke származik ezekből a forrásokból. A saját feldolgozás – amely 11 könyvtárban folyik – keretében a rekordok 6,7%-a készül. A rekordok egy

kis részét mesterséges intelligenciát alkalmazó programokkal nyerik.

A retrospektív konverzió több szempontból hasznos a könyvtárak számára. Egységes feldolgozást biztosít, a besorolási adatok egységesítését szolgálja, lehetővé teszi a hozzáférési pontok ellenőrzését (tartalmi feldolgozás), az esetleges újraosztályozást, a bibliográfiai adatok ellenőrzését. Ezekben a nyilvánvaló feldolgozási funkciókon túl támogatja a leltározást, a selejtezést, a rekatalogizálást, és a kölcsönzött dokumentumok visszakérését.

A költségekre és a munkaigényre vonatkozóan a könyvtárak nem szolgáltatottak elég adatot. Az azonban megállapítható, hogy egy tétel retrospektív konverziója 1993-ban 250-450 pezeta-ba került.

A spanyol egyetemi könyvtárakban az automatizált feldolgozás nagyon elterjedt, ám az eltérő MARC formátumok megnehezítik az adatcserét,

és a központi katalógusok létrehozását. Túlságosan nagy az eredeti feldolgozás aránya, ami szintén a fentiekre vezethető vissza. Jobban kellene ismerni a használói igényeket, de a retrokonverzió szolgáltatási, költség- és személyzeti kihatását is. A munkát a manuális katalógusok, majd a konverziós eljárások elemzésével kell kezdeni, és a legolcsóbb megoldás kiválasztására kell törekedni. Jelenleg a külső szolgáltatók igénybevétele a leggyorsabb megoldás, és az is marad, amíg a könyvtárak nem tudnak az egész könyvtári közösség által használható adatbázisokat kifejleszteni.

ORTIZ-REPISO, V.-RÍOS, Y.: Automated cataloguing and retrospective conversion in the university libraries of Spain. = Online & CDROM Review, 18. köt. 3. sz. 1994. p. 157-168./

(Orbán Éva)

Oroszország információs infrastruktúrája: a tudományos-műszaki tájékoztatás fejlődésének múltja, jelene és jövője

Egy ország informatizáltságát nemcsak a jogilag, gazdaságilag, műszakilag és társadalmilag támogatott számítógépesítettsége és távközlési fejlettsége jellemzi, hanem információpolitikája is. Bár a nyugat-európai országok gazdaságában meghatározó a magánszféra, az információpolitika alakítása továbbra is az állam feladata maradt. A helyes információpolitika lényeges az új utakra térő országok számára, amelyek közé Oroszország is tartozik.

A szovjet tudományos-műszaki információs rendszer

A jelenlegi tudományos-műszaki információs infrastruktúra és tevékenység a volt Szovjetunióban kialakult rendszerre épül. Már az 1950-60-as években a tudományos és műszaki fejlődés, a tudományos-műszaki információs áramlat drámai növekedése a kormányt szervezési döntésekre kényszerítette. Az 1960-as évek végén és az 1970-es évek elején kidolgozták az *Országos Tudományos-Műszaki Információs Rendszer* koncepcióját. A 60-as évek elején az információs központok hálózata 4 össz-szövetségi, 12 köztársasági, 30 központi ágazati, 24 ágazatközi területi központot és 4000 vállalati információs részleget foglalt magában. Az e területen dolgozók száma 50 000 felett volt. Ezekben az években fontos lépések történtek: létrejöttek a referenzállományok, kötelező lett az ETO használata, kialakították az

információs központok és tudományos-műszaki könyvtárak egységes szervezetét, amelyre a későbbi országos rendszer épülhetett. Kifejlesztették az *Országos Automatizált Tudományos-Műszaki Információs Rendszert*, amely az automatizált tudományos-műszaki információs központokra, a mágnesszalagos információterjesztésre és az osztott adatbankokra épült. A következő évtizedben az információ támogatása célfeladattá vált. Az országos rendszer célja a népgazdaság tudományos-műszaki fejlesztésének előmozdítása volt azáltal, hogy megfelelő információval látta el az állami testületeket, szervezeteket és a vállalatokat.

Az országos rendszer négy szintre épült:

- Az *első* szintet a 12 össz-szövetségi információs központ alkotta. Fő feladatuk a világ dokumentumáramlatának feldolgozása volt, beleértve a beszerzést, a feldolgozást, a dokumentumtípus és téma szerinti osztályozást. Például a *VINITI* (Össz-szövetségi Tudományos-Műszaki Információs Intézet) volt felelős a természettudományos és műszaki könyvekért és folyóiratokért, a *VNIPI* (Össz-szövetségi Szabadalmi Információ Intézet) a szabadalmakért, a *VNTIC* (Össz-szövetségi Tudományos-Műszaki Információs Központ) a nem publikált kutatási jelentésekért és disszertációkért.
- A *második* szint különböző minisztériumok és főhatóságok 90 központi ágazati információs központja volt. Ezek az első szinten lévő infor-